

Dve vrsti svobode

Abstract

Two kinds of freedom

This article provides a critical overview of some findings from neuroaesthetic research. It tries to conceptually divide attributes of phenomenological categories such as aesthetic experience and experience of beauty, and in this way show methodological issues with an unreflected or phenomenologically naïve use. The last chapter expresses doubt concerning the possibility of explaining art through the prism of the information processing paradigm of cognitive science (as it is tried, for example, by Pinker). It shows that the gist of artistic creation (as a cognitive activity) lies precisely in the blind spot of this kind of model of cognition.

Keywords: neuroaesthetics, aesthetic experience, art, human kinds, non-trivial phenomena, cognitive science

Urban Kordeš is Professor of cognitive science and first-person research at the University of Ljubljana. His research interests include in-depth first-person inquiry, neurophenomenology, methodological issues in the research of non-trivial systems, and collaborative knowledge creation. (urban.kordes@pef.uni-lj.si)

Povzetek

Avtor kritično pregleda nekatere ugotovitve neuroestetskih raziskav. Pojemovno poskuša razmejiti lastnosti fenomenalnih kategorij, kot so estetsko izkustvo in doživljanje lepote, ter tako pokazati metodološke težave pri nereflektirani oziroma fenomenološko naivni uporabi. V zadnjem poglavju podvomi o možnosti mišljenja umetnosti skozi prizmo informacijsko-procesne paradigme kognitivne znanosti (kot to na primer poskuša Pinker). Pokaže, da je bistvo umetniškega ustvarjanja (kot kognitivne aktivnosti) ravno na področju slepe pege tovrstnega modela kognicije.

Ključne besede: neuroestetika, estetsko izkustvo, umetnost, človeške vrste, netrivialni pojavi, kognitivna znanost

Urban Kordeš je profesor kognitivne znanosti in prvoosebnega raziskovanja na Univerzi v Ljubljani. Njegova raziskovalna zanimanja vključujejo globinsko prvoosebno raziskovanje, neurofenomenologijo, metodološke težave pri raziskovanju netrivialnih sistemov in kolaborativno kreiranje znanja. (urban.kordes@pef.uni-lj.si)

Na planetu Zemlja je človek od nekdaj domneval, da je pametnejši od delfinov, predvsem zato, ker je kot človek toliko dosegel – kolo, New York, vojne in tako naprej. Po drugi strani pa so delfini le uživali, se igrali v vodi in se imeli lepo. In zato so delfini verjeli, da so precej bolj inteligentni kot ljudje.
Douglas Adams, 2014: 105

Leta 2008 so v laboratoriju Semirja Zekija štirinajstim udeležencem raziskave pokazali nabor slik, razdeljen v dva sklopa – povedali so jim, da so slike, prikazane v prvem sklopu, ustvarili kar raziskovalci sami s pomočjo fotošopa, v drugem pa so prikazana umetniška dela iz »prestižne« galerije (Kirk in dr., 2009). Udeleženci, ki so morali vsako sliko oceniti od 1 (zelo neprivačna) do 5 (zelo privlačna), so statistično pomembno ocenili galerijske slike kot bolj všečne. Slikanje s funkcionalno magnetno resonanco je pokazalo, da se je pri opazovanju všečnih (torej »galerijskih«) slik aktivirala orbitofrontalna skorja (še zlasti desne hemisfere). Ta del raziskave je potrdil izsledke, ki sta jih prva predstavila Hideaki Kawabata in Semir Zeki v drzno naslovljenem članku *Nevrološki korelati lepote* (Kawabata in Zeki, 2004). Orbitofrontalna skorja naj bi bila po Kawabati in Zekiju tisti del možganov, ki najbolj aktivno sodeluje pri estetskem doživljanju (in po mnenju istih avtorjev zaradi tega tudi pri doživljanju umetnosti). To je območje, ki ga med drugim povezujemo z mehanizmi nagrade v možganih, torej s krogotoki, ki naj bi ocenjevali vrednost določenih dražljajev oziroma potencialnih dejanj.

Udeležencem omenjene raziskave Kirka in dr. (2009) je ostalo skrito, da so bile v resnici vse predstavljene slike umetniška dela iz muzeja moderne umetnosti v Humlebæku na Danskem. Kako je bila določena slika predstavljena udeležencem (»fotošop« ali »prestižna galerija«), je bilo določeno z naključno izbiro. Raziskovalci so povzeli, da so rezultati raziskave dober dokaz za to, kako kontekst vpliva na (pripisano) estetsko vrednost. Avtorji raziskave so prepričani, da niso samo odgovorili na eno osrednjih vprašanj nevroestetike (Kje v možganih se zgodi lepota?), ampak da so jasno pokazali, kako nasprotujoči intuiciji navkljub zelo slabo razumemo resnične vzroke za svoje sodbe in prepričanja. Kot kaže, je estetska izkušnja izjemno dojemljiva za namige in naše racionalne pojasnitve niso kaj dosti vredne.

Omenjena raziskava spominja na raziskavo Johanssona in dr. (2005),¹ pri kateri so morali (moški) udeleženci ocenjevati všečnost obrazov deklet. Predstavljen jim je bil par fotografij, med katerima so morali izbrati bolj všečno. Zatem so raziskovalci skrivaj zamenjali izbrani obraz (torej tega, ki ga je udeleženec izbral kot bolj všečnega) s tistim, ki naj bi bil manj všečen. Udeležencem so ta obraz (v resnici neizbran, vendar na mestu, kjer je bil izbran) še enkrat pokazali in jih prosili za pojasnilo, zakaj so ga izbrali. Večina (okrog 70 odstotkov, pri nekaterih raziskoval-

¹ Raziskava je ena številnih, ki jih je navdihnil eden najpogosteje citiranih člankov v zgodovini psihologije – članek Nisbetta in Willsona *Telling More than we Can Know* (1977).

nih pogojih celo do 90 odstotkov) udeležencev zamenjave ni opazila in je podala raziskovalcem izčrpno poročilo o razlogih za izbiro tega obraza.

Čeprav Johansson in dr. (2005) svoje raziskave ne postavljajo v okvir neuroestetike (ampak kot preizkus introspekcijskega uvida pri »preprosti nalogi izbire« (ibid.: 116), so tako raziskovalni načrt kot tudi ugotovitve na moč podobni zgoraj omenjeni študiji (Kirk in dr., 2009). V nadaljevanju bom poskušal prikazati problematičnost tovrstnih raziskav in posledično idej o estetskem in umetniškem izkustvu, ki jih na njihovi podlagi snuje novopečena znanost neuroestetike.

Kaj meri neuroestetika?

Naj začnem z naivnim razmislekom, ki v veliki meri temelji na osebnih intuicijah in prepričanjih o svojem (estetskem) izkustvu. Poskušam se vživeti v položaj udeleženca ene od Zekijevih raziskav, torej v situacijo, ko mi pokažejo (ali predvajajo) umetniško delo X in moram odgovoriti na vprašanja tipa »Koliko vam je X všeč? Ocenite s številko od 1 do 5.« ali »Katero od del, X ali Y, vam je bolj všeč?« Prva stvar, ki jo ugotovim, je, da tovrstne situacije nimajo veliko skupnega s tipi doživljanj, ki bi jih uvrstil v eno (ali več) od naslednjih kategorij: estetsko izkustvo, doživetje lepote ali izkustvo občudovanja umetnine.

Doživetje občudovanja umetnine se udejanji iz posebne konstelacije okoliščin, umetniškega dela in stanja zavesti. Če mi pozneje, v drugačni konstelaciji, pokažete isto umetnino, se sicer lahko spomnim na občutek, ki sem ga nekoč doživel – to spominjanje pa navadno nima enakih fenomenalnih lastnosti kot izvorno doživetje. (Zdi se celo, da z vsakim novim obujanjem globina in obseg izvornega doživetja nekoliko zbledita.)

Zekijeve raziskovalne zasnove se še za korak bolj oddaljijo od možnosti »ujetja« izkustva lepote in/ali občudovanja umetnine. Če mi pokažete umetniška dela, ki se mi sicer morda ne zdijo povsem nezanimiva, vsekakor pa ne spadajo v tisto ozko množico del, ki imajo potencial za sodelovanje v pravi konstelaciji estetskega izkustva, je največ, kar lahko pričakujete, *moje prepričanje o tem, katero delo je bolj ali manj lepo.*

Kaj torej merijo neuroestetske raziskave? Estetsko izkušnjo ali prepričanje o estetski vrednosti? Je med njima sploh razlika?² Trdim (še vedno delno temelječ na svojih intuicijah), da gre za fenomenalni modalnosti, ki se bistveno razlikujeta.

Na doživetje lepote je (najverjetneje) treba gledati kot na modalnost, ki obarva celotno doživljajsko področje. Ko poskušamo opisati tovrstno izkustvo, se navadno opremo na določene doživljajske elemente (telesno lagodje, sprememba toka misli itd.) – vendar bolj zato, ker drugače ne znamo opisati gestalta celotne doživljajske

² Podobno kot to naredijo neuroestetiki, bom pustil doživljanje občudovanja (in/ali kreacije) umetniškega dela za nekaj časa ob strani.

situacije. Bistvo doživetja lepote je nekako prisotno v vseh kottičkih doživljajske pokrajine – je bistveno, pa vendar neartikulirano. Eugene Gendlin opisuje tak neopisljivi gestalt z izrazom *felt sense* (2009), Matthew Ratcliffe pa poskuša z *existential feeling* (Ratcliffe, 2012), ki ga bom (verjetno ne najbolj posrečeno) prevajal kot *eksistenčni občutek*. S terminom eksistenčni občutek poskuša Ratcliffe (2005; 2012: 23) poimenovati afektivno izkustvo, ki ga ne ujamejo »znane kategorije, kot so 'čustva', 'občutki' in 'razpoloženje'«. Ratcliffe uvede pojem afektivne »globine« kot bistvene lastnosti eksistenčnega občutka, ki ga posamezne afektivne kategorije nimajo. Poudarja, da »občutka biti tu, potopljen v svet, ne smemo enačiti z izkustvi nečesa v svetu« (ibid.: 24).

Prepričanje o estetski vrednosti določenega objekta je lahko »ilustrirano« s katerim od elementov eksistenčnega občutka lepote, ni pa z njim določeno. Z Ratcliffovimi besedami: nima afektivne globine. Nima bivanjske polnosti.

Gestalt doživljajske pokrajine ob formaciji prepričanj je lahko zaznamovan z elementi, ki nimajo nikakršne neposredne zveze z vsebino pravkar udejanjenega prepričanja. Tako kot katerokoli prepričanje ali mnenje, se tudi prepričanje o estetski vrednosti lahko udejanji v kontekstu zelo širokega spektra eksistenčnih občutkov, mnogih povsem drugačnih od tistega, ki zaznamuje doživetje lepote. Pri opisanih neuroestetskih raziskavah so to najverjetneje lastnosti zahtev komunikacijske situacije.

Opisovanje izkustva v kontekstu intervjuja je socialna dejavnost, opravljena s pomočjo vsakodnevnih komunikacijskih veščin. Orne (1962) je podrobno opisal vlogo pričakovanj in zahtev, povezanih z raziskovalno situacijo (na primer izvedba psihološkega intervjuja), in pokazal, da te bistveno vplivajo na vedenje udeležencev. Kot ugotavljata Wooffitt in Holt (2011), je pomembnost komunikacijskega konteksta v introspekcijskem raziskovanju navadno spregledana. Udeležencevo sklepanje in interpretiranje raziskovalne situacije ne nastajata ločeno od interakcije z raziskovalci, temveč je vtakano v sam potek komuniciranja med sodelujočima. Zahteve socialnega konteksta, v katerem poteka verbalno poročanje, pomembno vplivajo na nastanek introspekcijskega poročila. Še več, zdi se, da imajo pomembno vlogo pri (pre)oblikovanju udeležencevega eksistenčnega občutka. Kaj so torej merili Zeki, Johansson in kolegi? Ocenjevanje udeležencev o všečnosti slik? Ocenjevanje udeležencev o ustreznem vedenju v komunikacijski situaciji neuroestetske raziskave? Obe naštetni možnosti sta veliko bolj verjetni kot možnost, da so merili estetsko izkustvo.

Sum, da situacija, v katero so postavljeni udeleženci neuroestetskih raziskav, bistveno vpliva na formacijo njihovih prepričanj, je potrdila Claire Petitmengin, ki je leta 2013 replicirala Johanssonovo raziskavo. Čim bolj natančno je poustvarila pogoje izvirne raziskave, spremenila pa je način spraševanja udeležencev. Namesto algoritmičnih, vsebinsko zaprtih intervjujev je izvedla elicitacijske intervjuje – raziskovalno tehniko, ki pripada sorazmerno novi veji kognitivne znanosti, ki poskuša empirično raziskovati doživljanje. Elicitacijski intervju poskuša kultivi-

rati stik udeležencev z lastnim (nereflektiranim) izkustvom in jim skozi proces »evokacije« pomagati poustvariti čim bolj natančno sliko preteklega doživljanja (Petitmengin, 2006). Morda najpomembnejša lastnost tovrstnih intervjujev pa je, da udeleženci niso obravnavani kot subjekti (ali informatorji), ampak kot soraziskovalci (Kordeš, 2016). Petitmenginova in kolegi (2013) poročajo, da se pri tako postavljenih različicah Johanssonovih poskusov odstotek udeležencev, ki niso opazili spremembe obraza, dramatično zmanjša.

Lepota je »človeška vrsta«

Upam, da sem zadovoljivo pokazal, da je treba razlikovati med doživljanjem lepote kot eksistenčnim občutkom in prepričanjem o estetski vrednosti (temu, kar meri večina neuroestetskih študij). Čeprav gre za dve povsem različni fenomenalni modalnosti, za obe velja, da sta zelo občutljivi na različne vrste kontekstov.

Obe bi lahko gledali kot produkt kompleksnega, odprtega, utelešenega in v socialno situacijo umeščenega procesa udejanjanja. Zelo problematični so poskusi reificiranja – obravnave omenjenih modalnosti kot stabilnih, od konteksta in postopka raziskovanja neodvisnih struktur.

Hacking (1995) kot pomoč pri razmišljanju o tovrstnih izmuzljivih fenomenih predlaga razdelitev na *naravne* in *človeške vrste*. Naravne vrste so po Hackingu koncepti, s katerimi se večinoma ukvarjajo naravoslovne znanosti, na primer voda kot H₂O ali gravitacija. Zanje naj bi veljalo, da so jasno opredeljene ne glede na diskurzivni kontekst, da niso odvisne od načina opisovanja in da niso (preveč) prepletene z drugimi koncepti, kategorijami in vrstami (Brinkman, 2005). Našteti atributi so dovolj dober približek za večino naravoslovnih konceptov, težave pa nastopijo, ko jih poskušamo aplicirati zunaj tega okvira.

Če na primer afektivna doživljajska stanja raziskujemo kot naravno vrsto, je povsem sprejemljiv naslednji »izračun« sodobnega področja umetne inteligence, tako imenovanega afektivnega računalništva. Profesor Nicu Sebe (2005) poroča o velikem uspehu novega algoritma za interpretacijo slik, s katerim so dešifrirali čustva Mone Lise: »Natančna razdelitev čustev Mone Lise« je v skladu z novim, izpopolnjenim algoritmom takšna: 83 odstotkov sreča, 9 odstotkov gnus, 6 odstotkov strah in 2 odstotka jeza.

Hacking sicer dopušča možnost, da tudi v psihologiji lahko najdemo kategorije, ki jih lahko smiselno obravnavamo kot naravne vrste (zgornjega »izračuna« čustev prav gotovo ni med njimi), za vse druge (torej za t. i. človeške vrste) pa velja, da so razumljive samo v določenem diskurzivnem kontekstu in da se porajajo v skupinah, ki se prekrivajo z drugimi kategorijami in vrstami. Za naš razmislek je najpomembnejša tretja lastnost človeških vrst – njihova interakcija z lastnimi opisi in definicijami.

Definicije in opisi naravnih vrst vplivajo na njihovo doživljanje, ki krožno vpliva

nazaj na opise in definicije. Estetsko izkustvo, doživljanje lepote, pa tudi sodbe o estetski vrednosti so vsi po vrsti odvisni od predstav, ki jih imamo o njih. Predstave (in drugi, prej omenjeni dejavniki) določajo doživljanje in doživljanje spreminja predstave.

Hackingova dihotomija med naravnimi in človeškimi vrstami ustvari podobno razdelitev raziskovanih pojavov kot ločnica med *trivialnimi* in *netrivialnimi* pojavi, kot jo je predlagal von Foerster (v Kordeš 2012; 2016). Razmejuje pojave, ki jih lahko uspešno opišemo kot od opazovalca ločene in tiste, pri katerih takšna idealizacija ni dopustna. Pri človeških vrstah, podobno kot pri netrivialnih pojavih, krožno-kavzalna zanka povezuje opazovanje (merjenje!) in predmet opazovanja.

Heinz von Foerster pojasnjuje čar obravnave sveta kot trivialnega pojava: približek neodvisnega raziskovanja omogoča napovedovanje in s tem zmanjša negotovost, motivira nas:

da plačujemo garancijo za naše ure, kosilnice, letala itd. Nevarnost se začne, ko takšne zahteve razširimo na druge, na naše otroke, družine in druga, širša socialna telesa. S tem ko jih poskušamo trivializirati, jim zmanjšamo število izbir, namesto da bi ga povečevali. (von Foerster, 1991: 9)

Bi lahko dodali na von Foersterjev seznam še umetnost? Je mogoče, da poskusi naravoslovne trivializacije umetnosti zmanjšujejo število izbir, kar je ravno nasprotno od njenega bistva? Je mogoče, da poskusi (kognitivno-)znanstvene obravnave umetnosti merijo v napačno smer – na umetnost gledajo kot na način omogočanja določene družine izkustev (bodisi estetskih ali kakšnih drugih), namesto da bi nanjo gledali kot na brbotajoč kreativni vir, ki (kaotično in nepredvidljivo) širi domeno bivanjskih možnosti?³

Dve vrsti svobode

Art, as I see it, is any human activity which doesn't grow out of either of our species' two basic instincts: survival and reproduction.

McCloud, 1993: 164

Večina kognitivnih nevroznanstvenikov, ki se spogledujejo s področjem neuroestetike, se tako ali drugače izogiba jasni opredelitvi umetnosti. Preskok od

³ Morda je na mestu pojasnilo, da von Foerster, ko govori o številu izbir, nima v mislih iluzije izbir, kot jo kreira sodobna potrošniška kultura. Von Foerster postavlja razpravo o izbiri v okviru etike, ki jo vidi kot delovanje v smer večanja potencialnih bivanjskih možnosti zase in za druge. Ne govori torej o izbiri med dvajsetimi vrstami zobne kreme – paradokсно, privolitev v tovrstno »izbiro« v resnici pomeni jasno izbiro ene, natančno določene bivanjske možnosti.

razprave o umetnosti k razpravi o estetski izkušnji je navadno hiter in nekoliko nejasen. Večina neuroestetikov (Zeki, v manjši meri Ramachandran) priznava, da raziskovanje izključno estetskega izkustva ne vključuje celotne umetnosti in da je nekje pač treba začeti. Po možnosti nekje, kjer lahko kaj izmerimo (katera slika je bolj všečna, »da«/»ne«, od 1 do 5 ...).

Steven Pinker je pri opredelitvi umetnosti manj previden. V svojem razmisleku o človekovi duševnosti kot evolucijski adaptaciji (Pinker, 1997) brez težav poišče adaptivno funkcijo umetnosti. Natančneje – dve funkciji: zabavo in učenje.

Umetnost kot orodje za zabavo (oziroma užitek) po Pinkerju ni neposredno evolucijsko pridobljena, ampak je posledica nekaterih drugih adaptacij:

V skutini torti ne uživamo zato, ker bi se skozi evolucijo razvil okus zanjo. Razvili so se krogotoki, ki so nas pripravili do uživanja pri okušanju sladkobe zrelega sadja, kremastega občutka maščob in olj oreščkov in mesa ter hladu sveže vode. Skutina torta povzroči eksplozijo senzacij, bolj kot karkoli, kar ponuja narava, ker je zvarok megadodmerkov všečnih stimulov, zvarjen z izključnim namenom pritiskanja na naše užitekarske gumbе. Pornografija je še en primer tehnologije užitka ... [U]metnost je tretji ... (Pinker, 1997: 525; glej tudi Carroll, 1998)

Drugače je z učno funkcijo umetnosti. »Življenje je kot šah« piše Pinker (1997: 542) in umetnost (tu ima v mislih predvsem literaturo) ima podobno vlogo kot opisi šahovskih partij znanih igralcev – ponuja učne zgodbe, ki nam pomagajo pri učenju pravil in strategij za čim uspešnejšo igro. Pinker ne dvomi, da je ta funkcija ena od evolucijskih adaptacij duševnosti.

Uporaba primerjave življenjske situacije kognitivnega sistema z igro šaha je tipična za tako imenovano *računalniško* ali *informacijsko-procesno* paradigmo kognitivne znanosti – pogledom, ki ga vztrajno zagovarja Pinker. Videnje duševnosti kot nekakšnega računalnika oziroma stroja za procesiranje informacij (tako imenovana *računalniška metafora*), je igralo bistveno vlogo pri prvih korakih kognitivne znanosti. Računalniška metafora je omogočila sodelovanje številnih disciplin (na primer računalništva in psihologije), saj jim je priskrbela skupni jezik. Vsak duševni proces, vsaka kognitivna aktivnost in vsak tip doživljanja je modul našega kognitivnega računalnika. Vsak od teh modulov – tako menijo predstavniki računalniške paradigme – ima svojo funkcijo pri preračunavanju zunanjih dražljajev v notranje reprezentacije sveta in teh naprej v ustrezna vedenja. Velika večina kognitivno psiholoških in kognitivno nevroznanstvenih raziskav še vedno temelji na omenjeni predpostavki. Temu ustrezno je omejen tudi prostor mogočih odgovorov, odkritij in razumevanja.

Računalniška paradigma kognicije je v zadnjih desetletjih naletela na nekatere nepremostljive probleme. Od jasnih dokazov proti ideji duševnosti kot kopirnega stroja zunanje resničnosti do spoznanja, da je pri raziskovanju kognicije nujno upo-

števatl njeno utelešeno in v prostor umeščno naravo (in ne samo »procesorja« v glavi). Pokazalo se je tudi, da so računalniške predpostavke ustvarile slepo pego za nekatere zanimive mentalne pojave, na primer tavanje misli.

Tavanje misli je navadno definirano kot »od naloge neodvisen miselni proces« (McVay in Kane, 2009). Verjetno ni treba dodatno pojasnjevati, kako je prišlo do tega, da je bil tako opredeljen fenomen dolga desetletja raziskovalno povsem neopažen. Kako pripraviti raziskovalno nalogo za fenomen, ki se po definiciji izmika nalogi? Raziskovanje tavanja misli se je začelo šele okrog preloma tisočletja, ko so nevroznanstveniki odkrili možganska omrežja (tako imenovane *mirovne mreže*), ki se aktivirajo takrat, ko sistem ni zaposlen. Kognitivna znanost je ugotovila, da se je fenomen tavanja misli skrival v slepi pegi, čeprav gre za vrsto doživljanja, ki prekriva veliko večino naše doživljajske pokrajine (in kljub temu, da možgani porabijo vsaj osemdeset odstotkov energije za tako imenovane ozadne procese, torej za tiste, ki jih ne moremo ujeti v paradigmo reševanja nalog).

Tavanje misli ni edini pojav, ki se izmika raziskovanju skozi optiko računalniške paradigme. Podobne težave povzročajo tudi igra (še zlasti, če se igrajo odrasli), sreča, čuječnost in – upam, da mi je to uspelo do zdaj pokazati – umetnost. Dejavnosti brez očitne evolucijske funkcije, brez očitnega preživetvenega pomena. Fenomeni, ki jih ne moremo »zaukazati«. Fenomeni, ki jih poznajo nekatere vrste delfinov, morda kakšen primat in ljudje. Umetnost – samo ljudje.

S tega vidika je morda še bolj kot fenomen občudovanja zanimiv fenomen ustvarjanja umetnosti. Drznem si trditi, da bi v vrsto zgornjih fenomenov lahko dodali tudi radovednost in raziskovanje, začudeno zrenje v svet in poskuse njegove pojasnitve.

Bi lahko bila skupni imenovalci vseh naštetih (funkcionalno in evolucijsko »nesmiselnih«) početij *svoboda*? Mar ne prepoznamo obeh, odličnega umetnika prav tako kot odličnega raziskovalca, po tem, da bi počela to, kar počneta, tudi brez plačila in ne glede na družbeno priznanje? (Vsaj v svojih najboljših trenutkih.) Mar nista znanost in umetnost načina udejanjanja svobode?

Svoboda umetnika in svoboda znanstvenika se do neke mere razlikujeta. Umetnik ni vezan na omejitve resničnosti ali na sistematičnost preiskovanja. (Lahko je, vendar samo, če sam tako izbere.) Njegova svoboda je svoboda povečevanja bivanjskih možnosti. Sistematično sledenje resničnosti je znanstvenikov način iskanja svobode: vztrajno in neprizanesljivo pokoravanje okvirom tega, kar kažejo podatki, nas osvobajajo spon dogem, avtoritet in – najpomembnejše – samopomembnosti. Znanstveniki iščemo zatočišče v poskušanju postavljanja osebnih mnenj in stališč v oklepaje (poskušanju, ki ni nikoli popolnoma uspešno).

Je mogoče, da je ena najzanimivejših lastnosti človekove duševnosti njena možnost, da se osvobodi tiranije namena? Podobno kot je kubizem omogočil slikarstvu osvoboditev od tiranije realizma. Če je tako, potem bi bila zelo smiselna previdnost pri poskusih naturaliziranja in trivializacije umetnosti. Vsaj dokler ne bomo znali o njeni presežni lastnosti razmišljati tako, da ji to ne bo odvzelo bistva. In če smo že

pri tem, enako velja za znanost (tukaj mislim na znanost kot radovedno zrenje in preizpraševanje).

Prijave za sofinanciranje znanstvenih projektov se ne menijo za to. Ne moremo si jih več predstavljati brez točke »družbenopolitična in ekonomska korist projekta«. Bo bodoči napredek neuroestetike prinesel novo točko tudi v razpise za sofinanciranje umetniških projektov: klavzulo, ki bo natančno predpisovala rezultate, ki jih bodo morali obiskovalci/poslušalci/bralci doseči na slikanju z magnetno resonanco? Če orbitofrontalna skorja ne bo dovolj aktivirana, bo moral avtor vrniti sredstva.

Literatura

- ADAMS, DOUGLAS (2014): *Štoparski vodnik po galaksiji*. Maribor: Založba Pivec.
- BRINKMANN, SVEND (2005): Human Kinds and Looping Effects in Psychology Foucauldian and Hermeneutic Perspectives. *Theory & Psychology* 15(6): 769–791.
- CARROL, JOSEPH (1998): Steven Pinker's cheesecake for the mind. *Philosophy and Literature* 22(2): 478–485.
- FOERSTER, HEINZ VON (1991): Through the eyes of the other. V *Research and reflexivity*, F. Steire (ur.), 63–75. London: Sage.
- GENDLIN, EUGENE (2009): What first & third person processes really are. *Journal of Consciousness Studies* 16(10/12): 332–362.
- HACKING, IAN (1995): The looping effects of human kinds. V *Causal cognition: A multidisciplinary debate*, D. Sperber, D. Premack in A. James Premack (ur.), 351–394. New York: Oxford University Press.
- JOHANSSON, PETTER, LARS HALL, SVERKER SILKSTRÖM IN ANDREAS OLSSON (2005): Failure to detect mismatches between intention and outcome in a simple decision task. *Science* 310(5745): 116–119.
- KAWABATA, HIDEAKI IN SEMIR ZEKI (2004): Neural Correlates of Beauty. *Journal of Neurophysiology* 91(1): 1699–1705.
- KIRK, ULRICH, MARTIN SKOV, OLIVER HULME, MARK CHRISTENSEN IN SEMIR ZEKI (2009): Modulation of aesthetic value by semantic context: An fMRI study. *Neuroimage* 44(3): 1125–1132.
- KORDEŠ, URBAN (2012): Negovanje netrivialnega. *Živo branje: Literatura, znanost in humanistika* 35(2): 41–52.
- KORDEŠ, URBAN (2016): Going Beyond Theory. *Constructivist Foundations* 11(2): 375–385.
- MCCLOUD, SCOTT (1993): *Understanding comics: The invisible art*. Northampton: Tundra Publishing.
- MCVAY, JENNIFER C. IN MICHAEL J. KANE (2009): Conducting the train of thought: working memory capacity, goal neglect, and mind wandering in an executive-control task. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*

- 35(1): 196–204.
- NISBETT, RICHARD E. IN TIMOTHY D. WILSON (1977): Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological review* 84(3): 231–259.
- ORNE, MARTIN T. (1962): On the social psychology of the psychological experiment: With particular reference to demand characteristics and their implications. *American psychologist* 17(11): 776–783.
- PETITMENGIN, CLAIRE (2006): Describing one's subjective experience in the second person: An interview method for the science of consciousness. *Phenomenology and the Cognitive sciences* 5(3/4): 229–269.
- PETITMENGIN, CLAIRE, ANNE REMILLIEUX, BEATRICE CAHOUR IN SHIRLEY CARTER-THOMAS (2013): A gap in Nisbett and Wilson's findings? A first-person access to our cognitive processes. *Consciousness and cognition* 22(2): 654–669.
- PINKER, STEVEN (1997): *How the Mind Works*. New York: WW Norton.
- RATCLIFFE, MATTHEW (2005): The feeling of being. *Journal of Consciousness Studies* 12(8/10): 43–60.
- RATCLIFFE, MATTHEW (2012): The phenomenology of existential feeling. V *The Feeling of Being Alive*, J. Fingerhut in S. Marienberg (ur.), 23–54. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- SEBE, NICU (2005): Software decodes Mona Lisa's enigmatic smile. *New Scientist* 2530: 25.
- WOOFFITT, ROBIN IN NICOLA HOLT (2011): *Looking in and speaking out: introspection, consciousness, communication*. Bedfordshire: Andrews UK Limited.